

БАДИЙ АСАР ТИЛИДА КИЙИМ-КЕЧАК НОМЛАРИНИНГ ЛЕКСИК ХУСУСИЯТЛАРИ (Ғафур Ғулом асарлари мисолида)

Муродова Г. – *Ажиниёз номидаги Нукус ДПИ ўқитувчиси*
Данабаева Г. – *Ажиниёз номидаги Нукус ДПИ магистранти*

Ҳар бир шоир ёки ёзувчи халқ тили бойлигидан ўзига хос тарзда фойдаланади. Бу билан бадиий асарнинг ғоявий-бадиий қимматини оширади, унинг мазмунли ва мукаммал бўлишини таъминлайди. Бадиий адабиёт тили умумхалқ тили тараққиётига бўйсунди, сўзлашув тили ҳисобланган жонли тилга ҳам, китоб ва матбуот тили ҳисобланган адабий тилга ҳам асосланади. Чунки, ёзувчи ҳаётини воқеа-ҳодисаларни тасвирлаганда, образ яратганда жонли тилдаги шева ва касб-ҳунарга оид луғавий бирликлардан ва адабий тил меъёрларидан кенг фойдаланилади. Шунинг учун ҳам бадиий асар тили адабий тилга қараганда ҳам кенг қамровлидир.

Ҳар қандай ёзувчи ўша воситалардан фойдаланиб ўз давридаги ижтимоий ҳаёт воқеаларни акс эттиради. Лекин ҳар бир ёзувчининг ўзига хос услуби ва маҳорати бўлади. Тилшуносликда мана шу ёзувчи асарлари тилига хос услубий хусусиятлар ўрганилади.

Ижодкорнинг турли мавзуга бағишланган бадиий асарларида бадиийликни ошириш, шу билан бирга ўқувчида реал тасвирий ҳолатни ишонтира билиш, эмоционал-бўёқдор сўзлардан фойдаланиш, турли соҳаларга оид сўз ва атамаларни соҳа мутахассиси даражасидан ҳам ортиқ ўзига хос услубда адабий тил нормаси сифатида тасвирлай олиш сўз санъаткоридан катта маҳорат талаб этади.

Бадиий асарлар тилидаги кийим-кечак номларини тилшунослик нуқтаи назаридан таҳлил қилиш катта илмий аҳамиятга эга бўлиб, у тилнинг лексик тизимини зарур материаллар ва адабий тил меъёрларининг янги лексик бирликлар эвазига бойлигини таъминлайди.

Ғафур Ғулом прозаси ўтган асрнинг 30-йилларидан эътиборан миллий тил элементларидан маҳорат билан фойдаланишга бадиий тасвири индивидиал бўёқлар асосида ҳиссиётни конкрет деталлар билан беришга эриша олган эди. Унинг бу даврларда яратилган «Нетай», «Тирилган мурда», «Ёдгор», «Шум бола» ҳамда пьеса, хикоя ва фелъетонлари каби қатор насрий асарларидаги образлилик, реал тасвирийлик ўқувчини ўзига сирли тортади, сеҳрлайди. Улкан ёзувчи ўз асарларида ҳар бир сўзни, иборани ўринли қўллаб воқеа тафсилоти, қаҳрамон хатти-ҳаракати, унинг исми-шарифи, жой номи, манзара тасвирларида аниқлик бўлиши билан бирга чуқур бадиийлик устунлик қилган. Бунда барча учун умумий, кундалик ҳаётда зарур нарса ва ҳодиса тафсилотларини аниқлашчи сўзлар халқ жонли тили асосида бадиий ифодаланган.

Ғафур Ғулом асарлари тилининг муҳим хусусиятлари тўғрисида академик. Ш.Шоабдурахманов шундай дейди: «Бадиий асарга хос бўлган бу тасвирийлик, образлилик ва бошқа хусусиятлар умумий тил материали ёрдами билангина

эмас, балки Ғафур Ғулом сайқал берган тил ва сўзнинг кучи, кудрати билан яратилган. У ишлатган сўзлар, иборалар, алоҳида олганда оддийгина сўз, аммо асар тўқимасидан пурмаъно сўз ва иборалар, уларнинг турли жилоланишидан яратилган» [3: 15].

Ғафур Ғулом насрий асарлари лексикаси мавзувий жиҳатдан ранг-баранглигини ажралиб туради. Шундай лексик қатламлардан бири, шубҳасиз, ўзбек тилидаги кийим-кечак номларидир.

Ғафур Ғулом асарлари тилида қўлланилган кийим-кечак номларига қуйидагиларни келтириш мумкин: *олача яктак, сурп яктак, чўнтак, енг, липа, тўпи//тўппи, қалпоқча, қўлқоп, этак, пойма-пой сағри ковуш, иштонбоғ, иштонпоча, рўмол, енг, саллоти шим, қуроқ, сахтиён махси, лахтак, кўйлак-иштон, белбоғ, кийиз чакмон, наमत қалпоғ, кўк мовут шим, беқасам тўн, қийиқ, сурмаранг шоҳи салла, кўк мовут камзул кабилар.*

Тепамизда саман отга минган, мошкичири соқолли, бурни худди пахталик тўнга қадалган тугмадай ичига ботиб кетган пучуқ бир киши қамчи ўйнатиб, сиёсат қилар эди (Шум бола, 209).

Ўтнинг тафтига липпамдаги ёғ эриб, почамдан оқмоқда экан (Шум бола, 137).

Рўмолчани елкага солиб, нонвойликка қараб югурдим (Шум бола, 261).

Ҳарбий хизматга чақирилганимда саводли, ҳисобдан тўрт амалнигина биладиган оддий бир йигитча, яна тўғриси, олди очиқ яктак кийган ялла бедард ўспирин эдим (Ёдгор, 15).

Бу элнинг ошиб келдим девонидан,
Жиртилди сағир **этигим** тавонидан.
Тукқан элда Танадай жўрайдим,
Қувғин бўлдим хонимнинг жамонидан.
(Нетай, 20)

Шунингдек, Ғафур Ғуломнинг насрий асарлари тилида мато, газлама номлари ҳам учрайди. Масалан, чит, бўз, паплин, бургутчит, роҳат-бадан, мадиналола суруп, шайтон тери, пойтавабоп мол (газмол), лунггибоп мол каби.

XX аср 30-йиллар ўзбек адабий тили хусусиятларини ўзида мужассамлаштирган ёзувчи насрий асарлари лексикасини ўрганиш, ўзбек тили тараққиётининг ўзига хос жиҳатларини ёритиш учун аҳамиятлидир.

Сўз санъаткорининг насрий асарларида фалсафий, ахлоқий, таълимий мушоҳадалар ёритилгани боис, халқнинг ўша муҳитдаги дунёқараши, эътиқоди, миллий урф-одатлари, тафаккури ҳақида маълумот берувчи манба ҳамдир.

Адабиётлар:

1. Мухаммаджонова Г. Ғафур Ғулом шеърларининг баъзи бир тил хусусиятлари. //Тилшунослик ва адабиётшуносликка оид тадқиқотлар. – Т.: Фан, 1965.
2. Чориев Б. Ғафур Ғулом шеърляти тили. – Т., 1994.
3. Шоабдурахмонов Ш. Моҳир сўз санъаткори. //Ўзбек тили ва адабиёти. 1973. 4-сон, – Б. 15.
4. Ғафур Ғуломнинг бадиий олами. – Т.: Фан, 1984.